

УДК 341.231.14:351.862.22(061.1ЄС)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Котис Оксана

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
e-mail: Kotys.oksana@gmail.com*

Розглянуто основні можливості реалізації культурних прав людини у міжнародному праві та праві Європейського Союзу, необхідні особі для нормального існування і розвитку. Доведено, що такі права повинні бути загальними і рівними для всіх людей, а тому потребують певних юридичних гарантій з боку держав щодо їхнього дотримання. Особливу увагу приділено юридичним гарантіям прав людини на доступ та користування культурними цінностями, які закріплені та передбачені міжнародними актами, нормами права Європейського Союзу та національним законодавством.

Ключові слова: права людини, культура, культурні права, культурні цінності, Європейський Союз.

У науковій літературі простежується думка, що сучасна концепція прав людини сформувалася в XVIII ст. і знайшла своє вираження в Декларації незалежності США 1776 р. і Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р. Проте багато ключових ідей щодо прав людини існували в культурі та суспільстві східних і західних країн ще в стародавні часи. Як зазначає Ф. Люшер, що XVIII ст. для країн Західної Європи знаменне тим, що права людини отримали концептуальне і законодавче оформлення на основі індивідуальних прав на життя і свободу [1, с. 114].

Дослідження зазначеного питання має ґрунтуватись передусім на аналізі загальнотеоретичної сутності поняття прав людини та його класифікації.

Наголосимо на важливості аналізу стандартів захисту прав людини в міжнародному праві та праві ЄС. Адже це питання є актуальним для української правової науки, оскільки результати такого дослідження можуть бути використані під час визначення пріоритетних сфер удосконалення системи захисту прав людини в межах нашої держави та наближення цієї системи до європейських стандартів [2].

Зокрема, у Львівському національному університеті цю проблематику досліджують у рамках теоретичної школи прав людини під керівництвом П. Рабіновича.

Історія становлення прав людини своїм корінням сягає глибини віків. Проте саме поняття «права людини» було сформоване лише в епоху Просвітництва за-

вдяки зусиллям представників доктрини природного права, а сам термін «права людини» вперше з'явився у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. [3, с. 25].

Права людини – один з найважливіших соціальних і політико-правових інститутів, який об'єктивно є мірилом досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості. Від рівня забезпеченості цих прав залежить ступінь досконалості самої особистості, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Адже саме за допомогою цього інституту особистість долучається до матеріальних та духовних благ суспільства, тобто до культури та культурних цінностей. Важливим елементом реалізації культурних прав людини є право людини на доступ та користування культурними цінностями. Закономірність їхнього забезпечення становить сьогодні актуальний предмет дослідження як у міжнародному праві, так і в праві Європейського Союзу (далі ЄС). Зазначимо, що саме ці права є найменш дослідженими в міжнародному праві та праві ЄС і тому потребують детального дослідження та розробки.

У сучасній науковій доктрині зміст поняття права людини у найзагальнішому вигляді може становити:

1. Права людини – це унормована її свобода;
2. Права людини – це певні її потреби чи інтереси;
3. Права людини – це її вимоги (рос. – «притязання») про надання певних благ, адресовані суспільству, державі, законодавству;
4. Права людини – це певний вид, частина (форма існування, спосіб вияву) моралі;
5. Права людини – це умови та блага (матеріальні, духовні), необхідні для нормального функціонування індивіда [4, с. 19].

За характером потреб людини, які забезпечуються правами, П.М. Рабінович пропонує поділяти права людини на фізичні (життєві), особистісні, економічні, політичні та культурні. Культурні (гуманітарні) права – це можливості збереження і розвитку національної самобутності, доступ до духовних здобутків людства, їхнє засвоєння, використання та участь у подальшому вдосконаленні (зокрема, право на освіту й виховання; користування надбаннями культури і мистецтва; технічну і художню творчість; авторські права) [5, с. 11–12].

Суттєвим для класифікації прав людини є введення поняття «трьох поколінь» прав людини, яке запропонував французький правник Карел Васак. Це перше покоління громадянських та політичних прав; друге покоління економічних та культурних прав і третє покоління колективних (солідарних прав) [6, с. 107–109]. Друге покоління економічних, соціальних та культурних прав, ідея яких з'явилася на початку XIX ст. (Сен-Сімон, Франція) виникло після соціалістичних революцій. Це швидше позитивні, ніж негативні права, що вимагають для їхньої реалізації участі держави [7, с. 108].

Отже, якщо узагальнити зазначені класифікації прав людини й особливо звернути увагу на культурні (гуманітарні) права, можна дійти висновку, що культурні права гарантують духовний розвиток людини, допомагають кожному індивіду стати корисним учасником політичного, духовного, соціального і культурного прогресу. Важливо, що ця категорія містить у собі право людини на доступ до культурних цінностей, а отже, і користування ними.

Особливе значення мало скликання Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури 1982 р. [8]. За результатами Конференції ухвалено низку важливих Рекомендацій, зокрема, в Рекомендації № 1 «Збереження культурної самобутності сприяння її розвитку» зазначено, що «культура є одним із основних прав людини, вона здатна надати людині юридичні й соціальні умови, критично осмислювати свої досягнення, шукати новий сенс існування і творити те, що відображає її сутність і майбутнє».

У міжнародному праві ідея захисту прав людини зазначена в статуті Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) [9], який вперше в історії міжнародно-правового регулювання закріпив в основоположному універсальному міжнародному договорі положення про права людини в їхньому правовому контексті. У преамбулі цього документа ООН висловлює таке своє прагнення: «Здійснювати міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії».

Згодом Економічна і Соціальна Рада ООН на виконання ст. 68 Статуту ООН сформувала Комісію з прав людини (15 лютого 1946 р.), якій було довірено підготувати «основи документа з прав людини на реалізацію і конкретизацію положень статуту». Після розгляду проекту Декларації Третім Комітетом його передано на затвердження ГА ООН, яка 10 грудня 1948 р. ухвалила Загальну декларацію прав людини «завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави для того, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди враховували цю Декларацію і прагнули шляхом освіти сприяти дотриманню цих прав і свобод і забезпеченню шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів загального й ефективного визнання і виконання їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їхньою юрисдикцією» [10].

Окреме місце посідає питання забезпечення культурних прав у Загальній декларації прав людини. Документ містить преамбулу і 30 статей, у яких містяться основні права і свободи людини, на які мають право усі чоловіки і жінки у світі без будь-якої відмінності.

Зокрема, ст. 22 є вступною статтею до ст. 23–27 Декларації, в якій перераховуються економічні, соціальні і культурні права, на які має право кожен громадянин як член суспільства.

Економічні, соціальні та культурні права, необхідні для підтримки гідності людини і для вільного розвитку її особи, потрібно реалізовувати «за допомогою

національних зусиль і міжнародного співробітництва». У ст. 22 йдеться також про обмеження виконання економічних, соціальних і культурних прав, ступінь яких залежить від ресурсів кожної держави.

Згідно зі ст. 27 Декларації 1948 р. «кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами».

Поступово це право отримало і договірне закріплення: держави-учасники Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (далі – Пакт) [11] у ст. 15 підтвердили визнання права кожної людини на участь у культурному житті. Комплексний аналіз преамбули і ст. 15 Пакту дає підстави дійти висновку, що право людини на участь у культурному житті безпосередньо пов'язане з правом людини на достойне життя, а отже, і на доступ та користування культурними цінностями [12, с. 22–23].

Цими документами держави-учасниці підтвердили наміри, потрібні для повного виконання цього права, а також ті, які необхідні для охорони, розвитку і розповсюдження досягнень науки і культури та визнали «беззаперечну користь і розвиток міжнародних контактів і співпрацю в науковій та культурній сферах».

Важливу роль у питаннях захисту культурних прав та культурних цінностей відіграє Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Забезпечення кожній людині можливості користуватись благами культури, «насолоджуватись мистецтвом і літературою усіх народів» – це одна з цілей міжнародної культурної співпраці. Так заявлено в Декларації принципів міжнародної культурної співпраці, проголошеної ЮНЕСКО 4 листопада 1966 р. [13, с. 47].

Як зазначено в Загальній декларації ЮНЕСКО про культурну різноманітність 2001 р., [14], права людини є гарантією культурної різноманітності. Захист культурної різноманітності – етичний імператив, який невід'ємний від пошанування гідності людської особистості. Йдеться про зобов'язання поважати права людини й основні свободи, особливо права осіб, що належать до меншин і права корінних народів. Неприпустимо посилатися на культурну різноманітність для заподіяння шкоди правам людини, гарантованим міжнародним правом, або для обмеження сфери їхнього застосування ст. 4.

Отже, в системі основних прав і свобод категорія культурних прав належить до другого покоління прав. У сучасному міжнародному праві культурні права (індивідуальні – права людини й громадянина, колективні – права народу, які взаємопов'язані) ще не отримали звершеного наповнення. Їх можна визначити лише на підставі широкого тлумачення міжнародно-правових документів про права людини і права народів, статутів міжнародних організацій, де містяться положення, пов'язані з правами у сфері культури.

З огляду на визнання за людською особистістю універсальної цінності й на дедалі більшу увагу світової спільноти до забезпечення прав людини перспективний

культурний аспект розвитку, в основу якого покладено невід'ємне право людини вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, користуватися культурними цінностями, а також право народів на культурну спадщину.

Окреме місце посідає правове регулювання забезпечення культурних прав у праві ЄС.

Зокрема, в преамбулі Договору про Європейський Союз (Далі – ДЄС) [15] закріплено, що «Отримуючи натхнення від культурного, релігійного та гуманістичного спадку Європи, з якого розвинулися загальні цінності непорушності та невідчужуваності прав особистості, свобода, демократія, рівність та верховенство права, підтверджують свою відданість принципам свободи, демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основоположних свобод, прагнуть поглибити солідарність своїх народів, при цьому поважають їхню історію, культуру і традиції».

У системі правових засад «нового» (після набуття чинності Лісабонських договорів) Європейського Союзу значно ширше місце, ніж раніше, відводять закріпленню системи цінностей. Зазначена система охоплює не тільки власне цінності, які є обов'язковими для ЄС і всіх його держав-членів, а також основоположні цілі і принципи функціонування Союзу в усіх областях.

Перелік спільних цілей ЄС у ДЄС визначено за системою його цінностей.

Цілі Союзу визначають зміст та обсяг наданої йому компетенції, а також слугують одним з критеріїв правомірності дій та рішень її органів (зокрема, в разі оскарження правових актів ЄС в Суді Європейського Союзу).

Перелік загальних цілей ЄС міститься в ДЄС, зокрема, в ст. 3 п. 3 закріплено, що Союз «поважає багатство свого культурного та мовного розмаїття і піклується про збереження і розвиток європейської культурної спадщини» [15].

Важливим є визначення ДФЄС компетенції ЄС щодо захисту культурних прав.

Отже, з метою чіткого розмежування компетенції та відповідальності між європейським (союзним) і національним (внутрішньодержавним) рівнями публічної влади Лісабонський договір за зразком багатьох федеративних держав включив до установчих документів ЄС спеціальний розділ, присвячений визначенню різних категорій компетенції Союзу, – розділ I «Категорії і сфери компетенції Союзу» частини першої ДФЄС.

У п. «с» ст. 6 ДФЄС йдеться, що в ЄС «володіє компетенцією здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку, координацію або доповнення дій держав-членів» у сфері культури.

Тобто регулювання відносин у сфері культури ЄС є новою категорією, яка з'явилася в результаті підписання Лісабонських договорів і належить до доповнюючої компетенції.

У цій сфері держави-члени зберігають за собою всю повноту законодавчої влади, а Союз позбавлений права здійснювати гармонізацію (зближення) правових

норм, прийнятих на національному рівні. Роль ЄС зводиться тут до підтримки (у тім числі фінансової із союзного бюджету) і різних форм координації або доповнення заходів держав-членів (рекомендації, програми, обговорення загальних проблем, координуючі інстанції та ін.), що й дало назву цій категорії його компетенції.

Отже, важливим та принциповим моментом цієї діяльності є те, що ЄС не наділений повноваженнями щодо гармонізації законодавчих актів та підзаконних актів держав-членів ЄС у цій сфері. З цього можна дійти висновку, що ЄС у культурній сфері не володіє владними повноваженнями, і його компетенція у цій галузі є підтримуючою і координуючою.

У Європейському Союзі не існує цілісного механізму захисту прав людини. Національну систему захисту прав людини, яка функціонує в державах-членах, доповнює система захисту на рівні ЄС. Окрім того, захист прав і свобод людини відбувається в межах Ради Європи, учасниками якої є всі держави - члени ЄС. Формування системи правових норм на рівні ЄС, що забезпечують захист прав і свобод людини, відбулося поступово, а ця система має значний потенціал для свого розвитку.

Чинні в наш час Договір про Європейський Союз (далі – ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС) не містять юридично закріпленого переліку основних прав людини, а лише певні заборони та принципами, які гарантують пов'язані з економікою свободи, спрямовані на захист спільного ринку від обмежень з боку держав-членів. Зокрема, це ст. 3 ДЄС (щодо соціального захисту, рівня та якості життя), ст. 3 та 45 ДФЄС (щодо вільного руху осіб), ст. 18, 40 та 45 (2) ДФЄС (щодо заборони дискримінації), ст. 49 ДФЄС (соціальний захист), та ст. 157 ДФЄС (рівна оплата праці). Ці гарантії суттєво відрізняються від основних прав людини як таких.

Отже, можна виокремити три групи прав: функціональні права, спеціальні права і загальні або основні права людини – це третя група прав людини, які розуміють у тому сенсі, який надають цьому поняттю як у міжнародному, так і внутрішньодержавному праві [16, с. 207, 209–210].

Можна дійти висновку, що в текстах прямо не зафіксовані такі фундаментальні права, як, наприклад, право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право власності, право на забезпечення культурних прав. Однак це не означає, що їх немає у правовій системі ЄС, а отже, немає необов'язковості цих прав для інститутів, органів і установ Союзу загалом.

Наголосимо, що з 1969 р. у судовій практиці (прецедентному праві) Суду Європейських співтовариств дотримання основних прав визнано одним із «загальних принципів права Співтовариства», а деякі з цих прав навіть проголошені Судом як самостійні принципи правової системи ЄС [16, с. 139–143].

Передумовою і джерелом зазначених принципів слугують загальні конституційні традиції держав-членів у цій галузі та міжнародні договори про права людини, учасниками яких є всі або більшість держав-членів ЄС.

Ключове місце серед подібних документів традиційно відводять Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод [17] (далі ЄКПЛ), яка була підписана у Римі 4 листопада 1950 р. після порівняно нетривалого, але надзвичайно бурхливого періоду підготовки проекту документа.

Незважаючи на те, що Конвенція була підготовлена в рамках іншої інтеграційної організації (Рада Європи), до набрання чинності Хартії її використовував Союз як головний критерій оцінки дотримання інститутами, органами та установами ЄС, а також державами-членами основних прав під час створення і застосування права ЄС.

У ст. 6 ДЕС закріплено, що «Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це приєднання не впливає на повноваження Союзу, визначені Договорами. Основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які випливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу».

Сьогодні цей документ називають по-різному: «найбільшим досягненням Ради Європи», «єдиним значущим для людей договором у міжнародному праві», «першим прикладом ефективного міжнародного законодавства», «єдиним і найбільш важливим політико-правовим знаменником для держав європейського континенту», «Конституцією прав людини європейської спільноти» тощо [18, с. 60].

Метою ухвалення цієї Конвенції стало не лише забезпечення державами, які підписали на своїй території права й основоположні свободи людини, а й утвердження політичних традицій, ідеалів свободи і верховенства права, першими кроками повоєнної Європи щодо забезпечення колективного гарантування певних прав проголошених у Загальній декларації прав людини. До того ж, як засвідчила преамбула Конвенції, ухвалення цього документа підтвердило глибоку віру європейських націй у ті основоположні свободи, які становлять «підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать» [19, с. 44].

Конвенцією сформульовані основоположні принципи, тобто ті керівні початки, які визначають сутність і зміст основоположних прав людини, є першоосновою її правового статусу. Всі конкретні норми в чинному законодавстві держав-учасниць Ради Європи, які є підписантами цієї Конвенції, повинні відповідати конвенційним принципам, які, по суті, є критерієм їхньої легітимності.

У тексті ЄКПЛ 1950 р. не визначено поняття забезпечення культурних прав, але розглянуто питання про право на свободу вираження думки. Згідно зі ст. 10 «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право охоплює свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографіч-

них підприємств». Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) зазначає, що цю норму застосовують не тільки до певних видів відомостей, ідей, методів вираження, вона також охоплює «мистецьке вираження і інформацію комерційного характеру».

Отже, можна дійти висновку, що:

- по-перше, громадянин може вільно створювати, передавати та отримувати інформацію без обмежень з боку держави;
- по-друге, ЄСПЛ підтвердив, що ст. 10 Конвенції охоплює і свободу художнього вираження – «ті, хто створюють, глумачать, поширюють або виставляють художні твори, сприяють обміну ідеями та думками, необхідному в демократичному суспільстві. Звідси випливає обов'язок держави незаконно не посягати на свободу їх вираження».

Юридична обов'язковість ЄКПЛ безпосередньо для Європейського Союзу була визнана в його установчих документах 1992 р.: «Союз дотримується основних прав, які гарантуються Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод, підписаною в Римі 1950 р., і які впливають із загальних конституційних традицій держав-членів як загальних принципів права Співтовариства».

Проект Європейської конституції 2004 р., а також Лісабонський договір 2007 р. ще більш посилив цю вимогу. Відповідно до нової редакції процитованої статті Договору про Європейський Союз (§ 2 ст. 6 Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору): «Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод».

Зазначимо, що приєднання до загальноєвропейських стандартів прав людини, які містяться в ЄКПЛ, припускає ЄС підготувати власний «білль про права» – подібно, як участь у цій Конвенції не відміняє і не призупиняє дію «біллів про права», які містяться в національних конституціях європейських держав [20, с. 87–89].

Саме з метою надання Союзу власного «білля про права» глави держав членів в 1999 р. ухвалили в рамках Європейської ради політичне рішення підготувати Хартію Європейського Союзу про основні права.

Хартія ухвалена й урочисто проголошена 7 грудня 2000 р. у Ніцці від імені трьох інститутів ЄС, які виконують у його рамках повноваження законодавчої влади, – Європейського парламенту, Ради ЄС та Європейської комісії. Тоді ж вона була схвалена керівниками держав-членів ЄС, але як політичний документ (декларация).

Лісабонський договір, який замінив собою проект Конституції ЄС й увібрав більшість його положень, вирішив завдання наділення Хартії вищою юридичною силою, однак іншим шляхом. Відповідно до § 1 ст. 6 ДЄС, включеного в нього саме Лісабонського договору, Союз «визнає права, свободи і принципи, викладені в Хартії Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 р.», а сама Хартія «має таку ж юридичну силу, як і установчі Договори ЄС».

Завдання Хартії – звести воедино, підтвердити, систематизувати і зробити більш зрозумілими для пересічної людини основні права, а також принципи правового ста-

тусу особи, які були раніше проголошені в інших джерелах (включаючи установчі документи ЄС і Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р.).

У преамбулі Хартії зазначено: «Усвідомлюючи своє духовне і моральне надбання, Європейський Союз ґрунтується на неподільних і загальних цінностях – гідність людини, свобода, рівність і солідарність; спирається на принципи демократії та правової держави. Він ставить людину в основу своєї діяльності, засновуючи громадянство Європейського Союзу і створюючи простір свободи, безпеки та правосуддя. Європейський Союз сприяє збереженню та розвитку цих загальних цінностей при повазі різноманіття культур і традицій народів Європи, а також національній самобутності держав-членів та організації їх публічних властей на національному, регіональному та місцевому рівнях» [21].

Отже, у преамбулі Хартії зазначено, що основною цінністю та центром діяльності, розвитку та вдосконалення для ЄС залишається людина, її різноманітність культур і традицій.

Щоб зробити зміст основних прав в Хартії зрозумілішим для простих людей, ці права були класифіковані за новим, нетрадиційним критерієм – цінностями, на захист яких вони направлені. Відповідно, текст Хартії розбитий на вісім розділів.

Розділ II «Свободи» ст. 6–19 охоплює зазвичай «негативні» права, такі як права на невтручання у приватне життя з боку інших осіб, головню з боку публічної влади. Ці права виступають як юридична міра свободи особистості в суспільстві: право на свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, на захист персональних даних, на вступ у шлюб і створення сім'ї, свободу думки, совісті і релігії, свободу мистецтва та науки тощо.

У ст. 13 Свобода мистецтва та наука, це право впливає передусім зі свободи думки і свободи вираження думок. Його виконують з дотриманням ст. 1, воно може бути підпорядковане обмеженням, дозволеним ст. 10 ЄКПЛ.

З наведених прикладів видно, що права, які містяться в розділі II Хартії, за своїм предметом належать як до особистих і політичних, так і до соціальних, економічних і, що найважливіше, до культурних. Зокрема, право людини на свободу думки, свободу мистецтва та науки.

Розділ III «Рівність» ст. 22 передбачає, що «Європейський Союз поважає культурну, релігійну і мовну різноманітність». Зокрема, у ст. 25 йдеться, що «Європейський Союз визнає і поважає право похилих людей вести достойне і незалежне життя і брати участь у соціальному і культурному житті» [22, с. 566–569].

Отже, попри те, що на європейському регіональному рівні є дещо інший підхід до права на культуру, зазначимо, що це питання закріплене в джерелах права ЄС. Отож, у праві ЄС право людини на культуру розглядають через призму «свободи вираження думки», тобто свободу художнього вираження.

Питання забезпечення культурних прав в національному законодавстві регулюється Конституцією України 1996 р., Законом України «Про культуру» від

14.12.2010 р. [23] та іншими нормативно-правовими актами. Хоча варто зазначити, що національне законодавство у питанні забезпечення культурних прав потрібно приведення у відповідність міжнародному праву та праву ЄС.

Виконаний аналіз дає змогу дійти висновку, що культурні (духовні) права і свободи найменш нормативно систематизовані, проте вони надзвичайно багатогранні за своєю суттю, змістом і формами. За своїм змістом культурні (духовні) права і свободи людини та громадянина – це суб'єктивні права особи в культурній (духовній, ідеологічній) сфері. Вони становлять межі можливого, дозволеного для особи, її поведінки чи діяльності в цій сфері.

Отже, в системі міжнародного права основним юридичним джерелом забезпечення культурних прав є Статут ООН. Також наголосимо, що питання забезпечення культурних прав значною мірою були регламентовані та уточнені з ухваленням таких міжнародних документів, як Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. та інших міжнародних актів. У рамках ЮНЕСКО було наголошено на важливому аспекті забезпечення культурних прав – захисті культурних цінностей та гарантії культурної різноманітності.

Зазначимо, що в сучасному міжнародному праві закріплений не весь перелік культурних прав, які зможуть забезпечити захист культурних прав (як, наприклад, право на культурні послуги). Їх можна визначити лише на підставі широкого тлумачення міжнародно-правових документів про права людини і права народів, статутів міжнародних організацій, де містяться положення, пов'язані з правами у сфері культури.

Щодо права ЄС, захист культурних прав забезпечується Лісабонськими договорами, хоча наголосимо, що в текстах прямо не зафіксоване поняття забезпечення і захисту культурних прав. Однак це не означає, що їх немає у правовій системі ЄС. Крім того, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. упродовж тривалого періоду часу за своєю дієвістю та інституційним забезпеченням не мала собі рівних також і в сфері забезпечення культурних прав на території ЄС.

На сучасному етапі розвитку цього питання Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р. визначає, що основною цінністю та центром діяльності, розвитку та вдосконалення для ЄС залишається людина, її різноманітність культур і традицій.

Отже, забезпечення культурних прав людини в рамках ЄС має на меті збереження культурної спадщини, розвиток сучасного мистецтва, а також розширення доступу громадян Європи до культурних здобутків. Офіційно проголошується особливе ставлення до культурного та мовного розмаїття європейського континенту.

Отже, право ЄС у сфері забезпечення культурних прав має на меті встановити сучасне й актуалізоване трактування цих прав, а також виконати кодифікацію наявних положень щодо забезпечення культурних прав людини в межах ЄС, зберігаючи водночас мову і формулювання загальноприйнятих міжнародно-правових актів у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод во Франции / Ф. Люшер // Защита прав человека в современном мире. – М., 1993. – 384 с.
2. Муравйов В., Святун О. Захист прав людини в Європейському Союзі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1059.html>
3. Козюбра М. Права людини і верховенство права / М. Козюбра // Юридичний вісник Право України. – 2010. – № 2. – С. 24–35.
4. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація / П. Рабінович // Юридичний вісник Право України. – 2010. – № 2. – С. 18–23.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник : видання 5-те, зі змінами. / П. Рабінович. – К. : Атака. – 2001. – 176 с.
6. Weston V. H. Human Rights // Hum. Rts Q. – 1984. V. 6. – p. 289.
7. Антонович М. М. Міжнародне публічне право: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. М. Антонович. – К.: Вид. дім «КМ Академія»; Алерта, 2003. – 308 с.
8. Рекомендація Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури від 06.08.1982р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_730
9. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page3?text=%CA%F3%EB%FC%F2%F3%F0%E0
10. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
11. Міжнародний пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042
12. Нешатаева В. О. Культурные ценности: цена и право // В. О. Нешатаева; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 208 с.
13. Богуславський М. М. Культурне ценности в международном обороте: правовые аспекты : монография. – [2-е изд., перераб. и доп.] / М. М. Богуславский. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 416 с.
14. Загальна декларація ЮНЕСКО про культурну різноманітність від 02.11.2001р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>
15. Договір про Європейський Союз (далі ДЄС) (змінений і доповнений Маастрихтський договір про Європейський Союз 1992 р.), Договір про функціонування Європейського Союзу (далі ДФЄС) (змінений і доповнений Римський договір

- про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : minjust.gov.ua/file/23491.PDF
16. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. – К. : Ін Юре, 2015
- Кн. перша: Інституційне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко та ін. – К. Ін. Юре, 2015. – 312 с.
17. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
18. Буткевич В. Європейська конвенція з прав людини і основних свобод: генеза намірів і права / В. Буткевич // Юридичний вісник Право України. – 2010. – № 10. – С. 60–88.
19. Лавринович О. Європейська конвенція з прав людини – надійний дороговказ гуманістичного розвитку України / О. Лавринович // Юридичний вісник Право України. – 2010. – № 10. – С. 43–47.
20. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 698 с.
21. Хартія Європейського Союзу про основні права від 7.12.2000р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_524
22. Право Европейского Союза: в 2 т. Т. 1. Общая часть: учебник для бакалавров / С. Ю. Кашкин, А. О. Четвериков; под ред. С. Ю. Кашкина. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 647 с.
23. Закон України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>

Стаття надійшла до редколегії: 16.12.2014.

Прийнята до друку: 20 грудня 2014 р.

MAINTAINANCE OF CULTURAL HUMAN RIGHTS IN THE INTERNATIONAL AND EUROPEAN UNION LAW

Oksana Kotys

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, (032)2394199
e-mail: Kotys.oksana@gmail.com*

This article studies the possibilities for realization, in particular, human right to culture in the international law and the European Union Law, which are necessary for a person for his/her proper existence and development. It has been proved that such rights must be general and equal for all people and, thus, they need particular legal guarantees form the side of a state in terms of

their observance. Great attention has been paid to the legal guarantees of human rights to access and use of cultural valuables which are vested and anticipated by international acts, norms of the European Union Law and domestic legislation.

Human rights are the most significant social and political-legal institution that objectively serves as a measure of the progress of society, an indicator of its level of civilization. The degree of perfection of an individual, his/her life and health, honor and dignity, integrity and security depends on the level of these rights enforcement. Because, through this particular institution a personality can participate in material and spiritual wealth of the society, namely through enjoying the culture and cultural valuables. Whereas, an important element in the implementation of cultural rights of a human is a human right to access and use cultural valuables and the regularity of their enforcement constitutes nowadays a topical subject of study within the international law and the European Union Law (hereinafter as the EU). It should be emphasized that these rights are the least studied in the international law and the EU law and therefore they require detailed research and development.

Key words: human rights, culture, cultural valuables, European Union.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ И ПРАВЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Оксана Котыс

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000,
Kotys.oksana@gmail.com*

Рассмотрены основные возможности реализации, в частности права человека на культуру в международном праве и праве Европейского Союза, необходимые лицу для нормального существования и развития. Доказано, что такие права должны быть общими и равными для всех людей, а потому требуют определенных, юридических гарантий со стороны государств по их соблюдению. Особое внимание уделено юридическим гарантиям прав человека на доступ и пользование культурными ценностями, которые закреплены и предусмотренные международными актами, нормами права Европейского Союза и национальным законодательством.

Права человека – один из важнейших социальных и политико-правовых институтов, который объективно является мерилем достижений общества, показателем уровня его цивилизованности. От уровня обеспеченности этого права зависит степень совершенства самой личности, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность. Ведь именно с помощью этого института личность приобщается к материальным и духовным благам общества, то есть к культуре и культурным ценностям. В свою очередь важным элементом реализации культурных прав человека является право человека на доступ и пользование культурными ценностями. Закономерности их обеспечения составляют сегодня актуальный предмет исследования в международном праве, так и в праве Европейского Союза (далее ЕС). Следует подчеркнуть, что именно эти права наименее исследованными в международном праве и праве ЕС и поэтому требуют детального исследования и разработки.

Ключевые слова: права человека, культура, культурные права, культурные ценности, Европейский Союз.